

JEDNOST SEMANTIKE I TVORBE

Semantičko-derivacioni rečnik, sveska 1: Čovek – delovi tela, redaktorice Darinka Gortan-Premk, Vera Vasić i Ljiljana Nedeljkov, Filozofski fakultet, Novi Sad 2003. 372 str.

Pod tvorbom se riječi u hrvatskom jezikoslovlju razumijeva nastanak novih riječi od jedne ili više riječi te dio gramatike, u nekih dio leksikologije, koji proučava takav oblik popunjavanja leksičkoga fonda. Iako se tvorbom riječi kao jezikoslovnom disciplinom hrvatski jezikoslovci nisu mnogo bavili, hrvatsko jezikoslovlje ima nezaobilaznu vrlo opsežnu knjigu iz toga područja, *Tvorbu riječi u hrvatskom književnom jeziku* Stjepana Babića.¹ Nažalost, ta knjiga nije potaknula šire rasprave i znanstvene skupove o hrvatskoj tvorbi niti je dala poticaj hrvatskim leksikografima da se okušaju u izradi tvorbenih rječnika te se dosad u Hrvatskoj još nije pojavila ta vrsta jezikoslovnih rječnika², premda u slavenskom svijetu³ ima dosta dobrih uzora. Stoga pojava jednoga tvorbenoga rječnika koji velikim dijelom obrađuje i hrvatski leksik, ali ne samo zbog toga, nego u prvom redu zbog njegove leksikografske vrijednosti, zaslužuje svu našu pozornost. Pred nama je *Semantičko-derivacioni rečnik*, sveska 1: Čovek – delovi tela, redaktorice Darinka Gortan-Premk, Vera Vasić i Ljiljana Nedeljkov, Filozofski fakultet, Novi Sad 2003, 372 str. Vrlo je zanimljiva i poučna povijest nastanka toga rječnika tvorbenih gnijezda. Matica srpska i Institut za srpski jezik početkom 2000. godine pokrenuli su projekt *Lingvistički rečnici*, na međunarodnom znanstvenom leksikološ-

¹ U srpskom se jezikoslovlju 2002. godine pojavila knjiga Ivana Klajna *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku*, *Prvi deo: Slaganje i prefiksacija*, te 2003. *Drugi deo: Sufiksacija i konverzija*.

² U ovom slučaju mislimo na sadržaj rječnika pa je tvorbeni rječnik jezikoslovni nasuprot, primjerice, informatičkomu. Tvorbeni je kriterij u obradi leksičke građe primjenjivan u nekim hrvatskim rječnicima, od kojih valja spomenuti veliki *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Petra Skoka. U njemu je primarna etimološka metoda, koja prikriva rezultate depolisemizacije, vidljive u sinkronijskom pristupu. U *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* Novoga Libera (2002) dio je natuknica obrađen u tvorbenim gnijezdima, ali bez ikakva kriterija, što se dobro vidi na tvorbenom gnijezdu *glava* uz koje postoje posebni rječnički članci s natuknicama *glavašica*, *glavatica*, *glavica*, *glavni*, *glavnica* itd. Sve su te izvedenice u rječniku koji prikazujemo navedene u gnijezdu pod *glava* jer su tvorbeno i semantički izvedene od nje.

³ Dovoljno je zaviriti u ruske i poljske tvorbene rječnike i u njihovu literaturu o tvorbi.

ko-leksikografskom skupu *Deskriptivna leksikografija standardnog jezika i njene teorijske osnove* (zbornik pod tim naslovom izišao 2002), koji je održan u Novom Sadu i Beogradu 2001, najavljen je rječnik i predstavljena njegova koncepcija, a 2003. godine izišao je prvi svezak toga rječnika. Ako se ima na umu da građa za ovaj rječnik nije bila u elektroničkom zapisu, nego je ekscerpirana uglavnom iz šestotomnoga *Rečnika srpskohrvatskoga književnog jezika* Matice srpske⁴, ako se tomu doda da rječnik nije rađen u nekom jezikoslovnom institutu, nego su pojedina semantičko-tvorbena gnijezda kao svoje seminarske radove izradili polaznici poslijediplomskoga studija Odseka za srpski jezik i lingvistiku Filozofskoga fakulteta u Novom Sadu, te da je od zamisli do ostvaraja prošlo zaista malo vremena, tada se može iskreno čestitati autorima, a posebice Darinki Gortan-Premk, koja je u bivšoj Jugoslaviji prva uvela leksikologiju i leksikografiju na filozofski fakultet, koja je svoje iskustvo kao dugogodišnja urednica *Rečnika srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* SANU i kao autorica brojnih leksikološko-leksikografskih znanstvenih članaka sažela u zapaženoj knjizi *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku* (Beograd 1997) i koja je kao krunu svoga bavljenja riječima i rječnicima osmislila koncepciju toga tvorbenoga rječnika te s ostale dvije redaktorice i sa svojim postdiplomandima počela ga vrlo uspješno ostvarivati.⁵ To je najbolji pokazatelj kako se s dobro osmišljenom koncepcijom može i brzo i uspješno s mladim ljudima izraditi tako složeno leksikografsko djelo, na kojemu su rađeći ujedno i učili.

Prije predstavljanja rječnika nešto o nazivlju. U hrvatskom jezikoslovlju tvorba obuhvaća *izvođenje* (derivacija), kojim nastaju izvedenice, i *slaganje*, kojim nastaju složenice, u Babića još i *srastanje*, kojim nastaju sraslice. U srpskom jezikoslovlju prema Klajnu tvorba obuhvaća *slaganje* (kompozicija), *prefiksaciju*, *sufiksaciju* i *konverziju*. U ovom se rječniku pod derivacijom razumijeva tvorba, kojom nastaju tvorenice, *slaganje*, kojim nastaju složenice, te *konverzija*, *preobrazba* riječi u drugu vrstu riječi. Iako bi u tom nazivoslovnom sustavu trebalo govoriti o derivacijskom, točnije o semantičko-derivacijskom rječniku, jasnoće i navike radi govorit ćemo o tvorbenom rječniku zato što je derivacija u hrvatskom jezikoslovnom nazivlju uži pojam od tvorbe, a tvorenica pak širi pojam od derivata.

Rječnik je uređen tematski. Ovaj svezak obuhvaća tvorbena gnijezda imenica *čovjek*, *ljudi*, *žena* i imenica kojima se imenuju dijelovi ljudskoga tijela. Te su imenice ujedno nadnatuknice u svakom gnijezdu, kojih ima ukupno 88. Izostavljene

⁴ Taj rječnik sadrži i hrvatske izvore.

⁵ D. Gortan-Premk zasnovala je i projekt dvojezičnoga srpsko-makedonskoga semantičko-derivacijskoga rječnika. Pod njezinim je mentorstvom Rajna Dragičević obranila doktorat i objavila 2002. godine knjigu *Pridevi sa značenjem ljudskih osobina u savremenom srpskom jeziku: tvorbena i semantička analiza*. Dodavši tomu popis literature u rječniku, vidi se da su istraživanja leksičko-semantičkih razreda te tvorbenih gnijezda prethodila rječniku.

su imenice kojima se imenuju spolni organi iz jednostavnoga razloga što one nisu nađene u Matičinu rječniku. Njihovim neuvršćavanjem rječnik je osiromašen barem za dva vrlo velika tvorbeni gnijezda. Na kraju su navedena gnijezda u kojima nadnatuknica nije nemotivirana riječ, nego je izvedenica, npr. *slabina*, *trepa-vica*. Time se željelo zaokružiti leksički podsustav kojim se imenuju dijelovi ljudskoga tijela. Takvim je konceptualnim pristupom obuhvaćen dio osnovnoga općepotrebna leksika s velikim semantičkim i tvorbenim potencijalom, što ponajbolje ilustrira leksem *glava* s gotovo 400 izvedenica i složenica.

Iako tvorbeni rječnik ne može bez formalnoga opisa, ovaj rječnik nije tek puki popis tvorbenih porodica. Svaka se tvorenica tu promatra kao gramatički i semantički proizvod osnovne riječi, a određeni tvorbeni morfem kao nosilac kategorijalnoga značenja leksičkih razreda. Otkrivajući svu složenost tvorbeno-semantike, on je po vrstama informacija koje pruža višeslojan. Njegov će uporabnik u njemu naći gramatičku informaciju o natuknici, preuzetu iz Matičina rječnika, ali u nekim slučajevima korigiranu ili dopunjenu. Zatim će dobiti preko sustava odrednica informaciju o stilskoj i upotrebnoj vrijednosti natuknice te informaciju o značenju natuknice koja je sadržana u kratkoj definiciji i koja ovdje nije primarna jer se za ovim tipom rječnika ne poseže da bi se doznalo što riječ znači. Ona je potrebna da bi se lakše moglo uočiti značenje koje se iščitava iz odnosa pojedinice natuknice prema drugima u istom gnijezdu, odnosno da bi se vidjela sva složenost tvorbenoga i semantičkoga variranja unutar gnijezda. Tako strukturirano gnijezdo pruža obilje podataka o tvorbenoj i semantičkoj vezi tvorenice i osnovne riječi. Iz toga složenoga odnosa izdvojiti ćemo dva tipična slučaja. Jedan dio tvorenica preuzima samo dio semantičkoga sadržaja osnovne riječi, npr. *koljeno* s metonimijskim značenjem 'svi rođaci istoga stupnja srodstva' motiviralo je tvorenice *koljenović* 'čovjek iz dobre, ugledne porodice'. Druge tvorenice zadržavaju semantički sadržaj osnovne riječi, s tim da tvorbeni morfem samo modificira značenje osnovne riječi, npr. sufix *-ić* u tvorbu unosi deminutivnu značensku komponentu u primjeru *butić*. Takve riječi u objasnidbenim rječnicima obično imaju gramatičku definiciju: *butić* dem. od *but*.

Danas se tvorba riječi ne može nikako proučavati bez obaziranja na semantiku. Njihova je isprepletenost toliko velika da se u ovakvim istraživanjima i u ovakvu opisu može govoriti o jednosti semantike i tvorbe. Nije rijetkost da se u rječnicima zaboravi na tu tijesnu vezu te se gotovo redovito, primjerice, natuknica *lišće* definira kao zbirna imenica od *list*, a točno je da samo dio semantičkoga sadržaja imenice *list* ulazi u izvedenicu *lišće*, nikako cijeli, pa je stoga to zbirna imenica od *list* samo u jednom od mnogih značenja te imenice, onome botaničkome. Isti je slučaj i s imenicom *drveće*. Iako je poznato da samo neka značenska obilježja osnovne riječi motiviraju daljnju tvorbu, hrvatski rječnici obično o tome ne vode računa. Na jednostavnom ćemo primjeru pokazati kako su autori ovoga tvorbe-

noga rječnika uvijek polazili od semantike. Uz *opasati* iza značenjâ, njih devet, naveden je povratni glagol, ali samo od dva značenja, dok *raspasati* ima jedno značenje⁶, a *raspasati se* osim što je pravi povratni s istim značenjem, on je i medijalni s još tri značenja. Taj primjer pokazuje da se uvijek treba uzimati u obzir značenje svake riječi i da nema automatske istovjetnosti ni kad je posrijedi isti uzorak.

Mikrostruktura je rječnika vrlo složena pa ga nije lako čitati. Budući da je po tipologiji lingvistički rječnik, traži od korisnika određeno gramatičko znanje. Svako gnijezdo počinje osnovnom riječi kao nadnatuknicom ispod koje su navedene tvorbene osnove, npr. za nadnatuknicu *bok* to su *bok-* i *boč-* ili za nadnatuknicu *kost* to su čak četiri osnove: *kost-*, *kosk-*, *košč-*, *košt-*. Tri su podgnijezda prema tvorbenim načinima nastanka tvorenicâ i u svakom su natuknice poredane abecedno. Prvo su obrađene sufiksne izvedenice, zatim prefiksne, prefiksirano-prefiksne i prefiksno-sufiksne izvedenice te u trećem podgnijezdu složenice. Primjerice, da se pronađe glagol *ujednoliti*, mora se znati da ga treba tražiti u gnijezdu pod nadnatuknicom *lik* i unutar njega u podgnijezdu složenicâ u abecednom redu. Kad se pronađe, doznaje se da je to ^{pr}S2₃₅ < S1₁₈, što znači da je riječ o prefiksiranoj složenici, koja je 35. drugostupanjska složenica od osamnaeste prvostupanjske složenice. Pronalaženjem oznake S1₁₈ u gnijezdu, doznaje se da je motivirajuća riječ pridjev *jednoličan*. Pod glagolom koji je tražen stoji dalje gramatički podatak da je glagol svršeni medijalni i kratka definicija 'postati jednoličan'. Svaka je natuknica u gnijezdu obilježena oznakom (kombinacija brojaka i slova) koja joj određuje hijerarhijsko mjesto u gnijezdu. Oznakom 0 obilježena je nadnatuknica, brojkom 1 prvostupanjska izvedenica i tako redom. Natuknice su segmentirane na tvorbene morfeme s podebljanim i podvučenim rezultatima morfonoloških promjena na njihovim granicama. Za zahtjevniji dio korisnika veoma je dragocjena upravo ta tvorbena analiza natuknice. Iz nje je vidljiv glavni tvorbeni odnos koji se temelji na opreci motivirajući : motiviran, npr. imenica *poglavar* motivirana je imenicom *glavar*, a motivirajuća je za imenicu *poglavarstvo*.

Uzimajući u obzir motivaciju, svako je gnijezdo moguće podijeliti na podgnijezda, npr. u gnijezdu s nadnatuknicom *zub* jedno je podgnijezdo s tvorenicama motiviranim imenicom *zubar*. U strukturi rječničkoga članka ta su podgnijezda označena brojkama, u ovom slučaju *zubar* je prvostupanjska izvedenica koja je osnovna riječ za tvorbu drugih tvorenicâ. S tvorbenoga je stajališta svako gnijezdo hijerarhijski strukturirano, dakle idu tvorenice koje su prvoga, zatim drugoga stupnja i tako redom. Osnovne riječi imaju leksički i tvorbeni morfem, a tvorenice

⁶ Mogla su biti i dva: 1. skinuti pojas, 2. rasedlati. Budući da to nije objasnidbeni rječnik, to u ovom slučaju i nije toliko bitno. No, bitno je da Anić u svom rječniku uopće ne navodi da u tom značenju glagol može biti i povratni, nego navodi samo značenje 'osloboditi se stege, opustiti se', a Šonje kao urednik *Rječnika hrvatskoga jezika* ima obratno – samo pravo povratno značenje.

sa svakim stupnjem dobivaju još po jedan, pa će tako drugostupanjska tvorenicica *ruk-at-ost-Ø* imati četiri morfema. Da bi se dobila ispravna slika tvorbenih morfema, autori su više taksone navodili u jednini, iako se oni upotrebljavaju samo u množini (npr. *koštunjavke*). Na kraju većine gnijezda dane su dvije pregledne tablice izvedenica i složenica prema vrstama riječi, njihovu broju i njihovu statusu u gnijezdu. Iza nekih gnijezda nema tablice sa svim tvorenicama, nego samo sumarna, a razlog je tehničke naravi zbog opsega tvorbenih gnijezda (*glava, ruka ...*).

Rječnik je popraćen brojnim komentarima u bilješkama, najčešće etimološkima iz Skoka, ali i iz Matičina rječnika kad su autori u nečemu odstupili od njega ili kad je bilo potrebno dodatno objašnjenje o semantičkoj vezi između tvorbene osnove i tvorenice. U bilješkama ima još dosta navedenih tvorenicica, kod *glava* čak 50. Riječ je uglavnom o nestandardnom leksiku koji je izostavljen jer je uzet suvremeni leksik standardnoga jezika. U rječnik nisu uvršteni ni frazemi ni višerječnice (npr. *slijepo oko*) jer su oni nastali drugim procesima (frazologizacijom i leksikalizacijom).

Poznato je da su leksikografi uglavnom konzervativni i da sporo ugrađuju novije rezultate jezikoslovnih istraživanja koja mogu imati posljedice na izradu rječnika. Pred nama je rječnik s nekoliko pozitivnih pomaka i u tom smislu. Izdvojiti ćemo samo nekoliko. Dio je leksika prema upotrebi i opći i terminološki, što se u općim rječnicima često ne vidi po definicijama, primjerice ako se otvori Šonjin rječnik, neće se doznati da su leksičke jedinice *voda, brdo, ravnica, zemlja, mačka, taban ...* dio općega leksika jer su te natuknice obrađene samo kao nazivi. Iz takva pristupa izlazi da se frazem *gori* komu *pod tabanima* razvio od naziva, što naravno nije moguće. U tvorbenom je rječniku nađeno sretno rješenje te su terminološke odrednice stavljene kao superskript, što znači da se riječ upotrebljava i terminološki. Tako je učinjeno, na primjer, kod *oko, noga* itd. U predgovoru se objašnjava da postoji razlika u upotrebi riječi *jezik* i *ameba*, prva riječ dolazi i u općoj i u terminološkoj upotrebi, a druga samo u terminološkoj. Iz praktičnih razloga radi lakšega budućega pretraživanja ispred kratice struke stavljena je i kratice *term.*, koja bi bez toga objašnjenja bila suvišna.

Jedna od najtežih leksikografskih dvojbi jest odgovor na pitanje jedna ili dvije natuknice. Najčešće su u igri polisemija i homonimija, ali i konverzija. Konverzija kao tvorbeni način još nije dobila svoje pravo mjesto u gramatikama, pa je razumljivo da se ne vidi ni u rječnicima. Ako su riječi *Hrvatska* i *Novi* nastale poimeničenjem pridjeva i ako im priznajemo status imenica, tada hrvatske gramatike, naravno ne samo one, trebaju uvesti četvrtu sklonidbenu vrstu jer se te imenice ne sklanjaju ni kao *stol*, ni kao *žena*, a u Anića bi uz natuknicu *zeleni* trebala stajati odrednica za imenicu, a ne za pridjev. U razmatranom su rječniku vidljivi rezultati konverzije. Tvorbena raščlamba natuknica pokazuje da su autori odlučili priloge koji su motivirani opisnim pridjevom tretirati kao konverziju, tj.

popriloženje srednjega roda pridjeva. Prema tomu priloži *nazubljeno*, *zubobolno*, *bogoliko* itd. nisu segmentirani na tvorbene morfeme. Isti je slučaj i s poimeničenjem pridjeva, npr. imenica je *krezuba* 'ženska osoba bez zuba'. Samo su sinkronijskim pristupom i priznavanjem konverziji statusa tvorbenoga načina mogući ovi rezultati tvorbe: *krlj-o-zub-Ø*, pridj., *krljozub*, m., *krljozuba*, ž.

Što se tiče pridjeva, i hrvatski i srpski rječnici imaju dosta pridjevnih natuknica koje nisu ekvivalentne desnoj strani rječnika. Dovoljno je pogledati u Anića natuknicu *sunčan* pod kojom su se našli i *sunčan stan* (opisni pridjev) i *sunčana svojatlost* (odnosni pridjev *sunčani*). Šonje je primijenio rješenja iz jezikoslovne literature pa je u tom rječniku većinom provedeno razgraničenje tih dvaju pridjevnih podrazreda. Jednako je postupljeno i u ovom rječniku, u kojem su posebne natuknice *ličan* i *lični*, *tjelesan*⁷ i *tjelesni*. Kad ne bi bilo tako, teško bi se uspostavila natuknica *bestjelesan*. Šonje ipak nema natuknicu *tjelesan*, ali je u definiciji natuknice *tjelesnost* upotrijebljen taj opisni pridjev, a naravno ima natuknicu *bestjelesan*. Ništa nije bolje ni u Anića, iako je sasvim jasno da su dva pridjeva; opisni pridjev *tjelesan* (t. *užitak*) može se zamijeniti sinonimom *puten*, a odnosni *tjelesni* (t. *temperatura*) ne može. U nekim slučajevima nije lako razgraničiti te pridjeve, pogotovo kad se oni rabe u terminološkim svezama u kojima se određeni likovi opisnih pridjeva grafemski podudaraju s odnosnim. Stoga se dogodilo da u gnijezdu kojega je nosilac imenica *ruka* pridjev *ručni* ima odrednicu opisnoga i odnosnoga pridjeva, premda su dva pridjeva: *ručan* u *ručni rad* (istoznačnica *manualan*) i *ručni* u *ručni sat*. Prvi je pridjev motivirao prilog *ručno* i složenice *dvoručan* (u rječniku je *dvoručni*), *četveroručan*, *svojeručan* (tako i u rječniku).

Jezikoslovci su s ovim tvorbenim rječnikom dobili obilje građe za raznovrsna istraživanja. Iz njega se može zaključiti više o produktivnim i neproduktivnim sufiksima, o tvorbenim hapaksima, o tome koji tvorbeni morfemi sudjeluju u tvorbi pojedinih leksičko-semantičkih razreda, što može biti od velike pomoći pri tvorbi novih riječi za nove pojmove, posebice pri tvorbi naziva. Vidljivi su različiti leksički procesi, osobito depolisemizacija, odnosno homonimizacija jer je moguće pratiti koliko značenje utječe na odvojene tvorbene procese, što pokazuje da je na sinkronijskoj razini riječ o homonimima, o dvama leksemima, premda je na dijakronijskoj razini posrijedi jedan leksem. Upravo je tvorbeni kriterij jedan od dokaza za postojanje homonimijskoga odnosa među leksemima i pouzdano sredstvo za razgraničavanje polisemije od homonimije. Pritom uvijek treba imati na umu da se pri depolisemizaciji gube dotadašnja zajednička značenjska obilježja, a povećavaju razlikovna. No, i uz najčvršće kriterije opet će ostati graničnih slučajeva o kojima se jezikoslovci neće usuglasiti. Primjerice, jesu li ¹*rukavac* 'dio rijeke koji

⁷ Uz ekavske su natuknice i ijekavske na drugom mjestu kao varijante.

se odvaja od glavnoga toka' i ²*rukavac* 'dem. i hip.⁸ od rukav' zaista dva homonimna leksema, a *ručica* jedan leksem s dva značenja 1. 'dem. od ruka' 2. 'dio predmeta koji se rukom drži ili hvata', kao što je riješeno u ovom rječniku, ili su to jednaki slučajevi bilo da je riječ o polisemiji ili homonimiji. S druge strane, čak kad su posrijedi dvije tvorbene osnove, glagolska i imenička, kao što je primjer *jezičar* 'onaj koji mnogo brblja' i *jezičar* 'onaj koji se bavi jezikom' ili *zvonar* 'onaj koji zvoni u zvona' i *zvonar*⁹ 'onaj koji lijeva zvona', njihova su značenja toliko bliska da se nikako ne može govoriti o homonimima. Premda bi s tvorbenoga stajališta u tom slučaju bila posrijedi dva homografska leksema, opravdanije je govoriti o jednoj višeznačnici dvostruko motiviranoj.

Tvorbeni rječnik omogućuje istraživanje uzroka za veličinu pojedinoga gnijezda. Oni mogu biti formalni, npr. fonemski završetak osnove neprikladan je za izvođenje (*nokt-*, *kičm-*), ili značenjski, što je u vezi s čestotom upotrebe (*stopa* ima manju čestotu od leksema *ruka*). Na veličinu tvorbenoga gnijezda svakako utječe metaforički potencijal koji je, primjerice, veći u imenice *glava* nego u imenice *bok*.

Od ovakvih rječnika koristi ima i leksikologija i leksikografija. Oni omogućuju izradu popisa semantičko-tvorbenih razreda, a na osnovi toga mogu se izraditi definicijske formule tako da u objasnidbenim rječnicima isti tipovi tvorenica iz istoga razreda imaju jednak jezik definicija. Budući da se tvorbeni rječnik temelji na utvrđivanju odnosa motivirajući : motiviran, daljnji je korak nakon izrade tvorbenoga rječnika izrada rječnika nemotiviranih riječi.

Iz semantičko-tvorbenih gnijezda mogući su razni izračuni, npr. koliko leksema ima koliko značenja, pa se može izračunati polisemijski indeks, koliko leksema sudjeluje dalje u tvorbi, koliko ima prvostupanjskih, drugostupanjskih... tvorenica, koliko ih ima samo jedno značenje, odnos polisemije i tvorbe, odnosno ima li veze mjesto u tvorbenoj hijerarhiji s višeznačnošću, primjerice je li monosemija karakterističnija za tvorenice višega stupnja, koji leksički morfemi imaju veći motivirajući potencijal, koji su tvorbeni uzorci, koji su sustavni, a koji nesustavni, koji tipovi tvorenica više nisu motivirajuće riječi, udio pojedinih vrsta riječi u broju izvedenica i složenica, koje su vrste riječi produktivnije, koji su leksemi skloniji tvorbi složenica i sl.

Rječnik je koncipiran prema do u detalje razrađenim leksikografskim kriterijima. U tako zahtjevnu poslu mogući su i propusti, koji nam se u odnosu na cjelinu čine beznačajnim. Primjerice, ponegdje su u hijerarhiji oznaka značenja kod višeznačnica rabljene slovne oznake a. i b. umjesto brojčanih 1. i 2. Neki su se propusti vjerojatno dogodili slučajno, kao što je natuknica *poglavarica* segmen-

⁸ Tvorba umanjenica dometkom *-(a)c* danas je neplodna pa se ta imenica i ne doživljava kao umanjenica, što pokazuje i Aničev rječnik u kojem nema toga značenja.

⁹ Primjeri su od D. Gortan-Premk. Nije jasno zašto u slučaju *jezičar* nisu navedene obje osnove.

tirana kao *po-glavarica* umjesto *poglavar-ica* te *raspojasa-n* umjesto *raspojas-an*. Natuknici *naličje* određena je dvojna osnova, *lik-* i *lic-*, što ima svoje tvorbeno opravdanje, ali iz njezine definicije jasno izlazi da je *naličje* suprotno od *lice*, pa kad se uzme u obzir i frazem *lice i naličje*, vjerojatnije je da je *lice* motivirajuća riječ. U tom tvorbenom gnijezdu izvedenica *likovni* nije nastala od tvorbeno osnove *likov-* i sufiksa *-ni*. To je isti tip sufiksacije kao u primjerima *brojeveni*, *strojeveni*, *strukovni* ..., u kojima sufiks *-ovni/-evni* služi za značenjsko rasterećenje pridjevne tvorbe sufiksom *-ni*.

Bilo bi jako zanimljivo da se u idućim svescima stavi barem jedan grafički prikaz (stablo) nekoga manjega ili srednjega gnijezda kako bi se zornije stvorila slika o složenosti tvorbenih odnosa. Za uporabnika s manje jezikoslovnoga znanja, ali i radi lakšega i bržega snalaženja bilo bi korisno kazalo svih tvorenica.

Kad rječnik bude gotov, dobit će se potpuni pregled svih mogućnosti semantičko-tvorbenoga variranja, a moći će se na osnovi njega napraviti potpuni rječnik tvorbenih morfema. Utvrđivanjem tvorbenih paradigmi dobit će se uzorci koji će olakšavati svladavanje jezika, posebice strancima u susretu s tvorbenom neiscrpnošću srpskoga jezika. Ako se nauči prefiksarno-sufiksarna tvorba pridjeva *bezbrad* (*bez-brad-Ø*) i njegovo značenje 'koji je bez brade', tad će se lako po istom uzorku tvoriti i drugi pridjevi iz toga semantičkoga gnijezda: *beznog*, *bezub*, *bezglav*, *bezlik*, *beznos*, *bezok*, *bezruk*, ali će se moći više znati kad je moguća sinonimna tvorba, npr. *bezub* i *bezuban*, u kojim je slučajima nastala desinonimizacija, npr. *bezok* i *bezočan*, zašto nema pridjeva **beskos*, ali ni **beskosan*, te zašto neki pridjevi iz toga razreda nemaju svoje primarno, nego samo sekundarno značenje, npr. *bezobrazan*. U tom bi slučaju kazalo svih tvorenica pomoglo da se provjeri dosadašnja tvorbeno iskorištenost pojedinoga uzorka.

Semantičko-derivacioni rječnik nije samo dragocjena riznica gramatičkih i semantičkih podataka, nego je on i dragocjena građa za daljnja raznovrsna jezikoslovna istraživanja. Njegova je velika vrijednost upravo u tome što otvara mogućnost novim proučavanjima ne samo u srpskom jeziku nego kontrastivno među jezicima, posebice slavenskima. Tako će se moći sustavnije istražiti kakve su tvorbeno različite u hrvatskome i srpskome, npr. koje su značenjske razlike u istom tvorbenom uzorku, koji su različiti tvorbeni morfemi u tvorbi od iste tvorbeno osnove (hrv. *jezičavac*, srp. *jezičar* 'brbljivač') i koji tvorbeni uzorci uopće nisu iskorišteni u jednom jeziku, a u drugome jesu. Po svom sadržaju, ali i po obradi taj je rječnik vrhunsko jezikoslovno djelo u slavističkim okvirima i pionirsko djelo u srpskoj leksikografiji. On je zasigurno bio velik i leksikografski i računalni izazov jer je trebalo napraviti program za njegovu izradu. Njegovi su autori uložili veliko znanje i velik trud i zaslužuju priznanje. Možemo samo poželjeti da istim tempom i istom kakvoćom nastave objavljivati nove sveske.

Branka Tafra